

Тажиева С.К., Тынабекова Г.Н.
**Қазақстан Республикасындағы
инновациялық қызмет саласын
қаржыландыру**

Ғылыми күш-қуатты өсіру және инновациялық даму деңгейін арттыру үшін негіз жасау тек дамушы елдер үшін ғана емес, сонымен қатар, өсіп келе жатқан дүниежүзілік ғылыми-инновациялық даму деңгейінің қарқынын сақтап қалу маңызды болып табылатын мемлекеттер үшін де бірінші орындағы міндет болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті инновациялық гранттарды бөлу арқылы келешегі бар ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға арналған бюджеттік шығыстарды ұлғайтуға баса назар аударды. Мақалада ғылыми және инновациялық қаржыландыру жолдары мен мемлекеттік қолдаулар туралы жан-жақты талқыланады. Қаржыландыру жолдары: базалық, гранттық және бағдарламалық-нысаналы болып табылады. Бұл тәсілдер анағұрлым оңтайлы болып табылады, себебі, ол еліміздің мемлекеттік бюджетіне қосымша жүк түсірмеуге және ғылым саласындағы маңызды жобаларды жүзеге асыру үшін бизнестің қаржылық және технологиялық мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: базалық қаржыландыру, гранттық қаржыландыру, бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру, индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау.

Tajieva S.K., Tynabekova G.N.
**Financings of innovative activity
in the Republic of Kazakhstan**

Justifications for increase of scientific force and level of innovative development is paramount not only for the developing countries, but also preservation of rates of scientific and innovative development is important for those countries in which. The President of Kazakhstan paid special attention to increase in the budgetary expenses for financing of scientific researches by means of allocation of innovative grants. In article analysed scientific and innovative ways of financing and state regulation. Ways of financing is: basic, grant and program and target. These methods is the most optimum because they allow not to load state the budget and allow to use financial and technological capabilities of business for implementation of important projects in the field of science.

Key words: basic financing, grant financing, program and target financing, State support of industrial and innovative activity.

Тажиева С.К., Тынабекова Г.Н.
**Финансирование
инновационной деятельности
в Республике Казахстан**

Повышение научной силы и уровня инновационного развития является первостепенной задачей не только для развивающихся стран, но и для тех стран в которых важно сохранение темпов научно-инновационного развития. Президент РК обратил особое внимание на увеличение бюджетных расходов для финансирования научных исследований посредством выделения инновационных грантов. В статье проанализированы научные и инновационные пути финансирования и государственное регулирование. Пути финансирования являются: базовые, грантовые и программно-целевые. Эти методы являются наиболее оптимальными, потому что они позволяют не загружать государственный бюджет, а использовать финансовые и технологические возможности бизнеса для реализации важных проектов в области науки.

Ключевые слова: базовое финансирование, грантовое финансирование, программно-целевое финансирование, государственная поддержка индустриально-инновационной деятельности.

**ҚАЗАҚСТАН РЕС-
ПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ҚЫЗМЕТ САЛАСЫН
ҚАРЖЫЛАНДЫРУ**

XXI ғасыр жүзжылдық ғаламдық инновацияның өркендеу ғасырына айналатынын қазіргі әлем елдерінің тәжірибесі көрсетіп отыр. Экономикалық қатынастар жүйесінен инновацияның алатын орны зор, себебі, инновациялық тәжірибені өндіріске қолданбастан, бәсекеге қабілетті өнім алу мүмкін еместігін дамыған елдер ертерек түсініп, бар күшті осы салаға жұмсап келеді. Осыған байланысты нарықтық экономика кезеңіндегі бәсекелестік күресте инновация өнімінің өзіндік құнын азайту, инвестициялар ағынын арттыру, өнім өндірушінің имиджін қалыптастыру және жаңа нарықтарды, оның ішінде сыртқы нарықтарды бағындырудағы аса тиімді таптырмас құралға айналуға. Қазақстан Республикасында инновациялық қызметті қаржыландырудың көздері ретінде кәсіпорындардың өз қаржысы, республикалық және жергілікті бюджет қаражаттары, инновациялық қорлар қаражаты, мемлекеттік гранттар және заңға қайшы емес қаржыландырудың басқа да түрлері жатады. Қаржыландыру инфрақұрылымы ретінде даму институттары, венчурлік қорлар, кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлер, екінші деңгейлі банктер және т.б. жатады.

Бүгінгі таңда инновациялық қызметті қаржыландыру жолдары:

- республикалық және өзге де инновациялық қорлар қаражатының;
- инновациялық қызмет субъектілерінің жеке өз қаражатының;
- сыртқы көздерден инновациялық қызмет субъектілері тартатын қаражаттың;
- Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес, республикалық және жергілікті бюджет қаражатының;
- халықаралық қаржы ұйымдары мен қорлар қаражатының;
- Қазақстан Республикасының заңдарымен тыйым салынбаған өзге де көздер қаражатының есебінен жүзеге асырыла алады;
- инновациялық қызмет пен инновациялық инфрақұрылымның мемлекеттік субъектілерінің қызметі инновациялық қызметті мемлекеттік қолдауға жыл сайын көзделетін қаржының, сондай-ақ Қазақстан Республикасы алатын мақсатты қарыздың, мемлекеттік заттай гранттардың шегінде республика-

лық және жергілікті бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады [1].

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметті мемлекеттік бюджеттен қаржыландыру базалық, гранттық және бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру түрінде іске асырылады. Базалық қаржыландыру ғылыми инфрақұрылымды және мүлікті, оның ішінде ғимараттарды, жабдықтар мен материалдарды ағымдағы қамтамасыз етуге, әкімшілік және қызмет көрсету персоналының еңбекақысын төлеуге, сондай-ақ мемлекеттік ғылыми ұйымдардың, мемлекеттік ұйымдарға теңестірілген ғылыми ұйымдардың, мемлекеттік жоғары оқу орындарының, дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан да көп пайызы мемлекетке тиесілі жоғары оқу орындарының, сондай-ақ дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан да көп пайызы мемлекетке тиесілі заңды тұлғаларға дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан да көп пайызы тікелей не жанама түрде тиесілі жоғары оқу орындарының ғылыми-техникалық қызметін ақпараттық сүйемелдеуге арналған базалық қаржыландыру нормалары бойынша шығыстарды қамтиды.

Базалық қаржыландыру субъектілері болып табылатын ұйымдар тізбесін уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі салалық уәкілетті органдардың ұсыныстары негізінде қалыптастырады және Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді.

Гранттық қаржыландыру ғылыми-зерттеу жұмыстарының деңгейін, ғылыми ұйымдар мен олардың ұжымдарының, сондай-ақ ғалымдардың ғылыми-техникалық әлеуеті мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында ғылыми зерттеулер жүргізуге бөлінеді.

Гранттық қаржыландырудың негізгі бағыттары мен көлемін ұлттық ғылыми кеңестердің ұсынымдары негізінде Жоғары ғылыми-техникалық комиссия Қазақстан Республикасының ғылымын дамытудың басым бағыттарына сәйкес бекітеді және олар белгіленген тәртіппен Республикалық бюджет комиссиясының қарауына жатады.

Гранттық қаржыландыруға арналған конкурсқа ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметтің аккредиттелген субъектілері және дербес білім беру ұйымдары мен олардың ұйымдары тең шарттармен қатысуға құқылы. Гранттық қаржыландыруға арналған конкурсты уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган

мерзімді баспасөз басылымы арқылы жариялайды және ол конкурс жариялаған уәкілетті органың немесе салалық уәкілетті органның интернет-ресурстарында орналастырылуға тиіс.

Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру стратегиялық маңызды мемлекеттік міндеттерді шешуге бағытталған және конкурстық негізде немесе Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша конкурстан тыс рәсімдер арқылы жүзеге асырылады. Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруға арналған конкурсқа ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметтің аккредиттелген субъектілері, сондай-ақ дербес білім беру ұйымдары мен олардың ұйымдары қатысуға, оның ішінде қоса атқарушы ретінде қатысуға құқылы.

Нысаналы ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарламаны іске асыруға арналған конкурсты уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган мерзімді баспасөз басылымдарында жариялайды және ол конкурс жариялаған уәкілетті органның немесе салалық уәкілетті органның интернет-ресурстарында орналастырылуға тиіс. Ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарламаларды іске асыруға өтінімдерді уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті органдар тиісті ұлттық ғылыми кеңестің қарауы үшін Мемлекеттік ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығына жолдайды.

Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруға конкурс жариялаған уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарламаларды іске асыруға өтінімдерді ұлттық ғылыми кеңестердің шешімдерімен бірге Жоғары ғылыми-техникалық комиссияға жолдайды. Жоғары ғылыми-техникалық комиссия мақұлдаған ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарламаларға өтінімдер белгіленген тәртіппен Республикалық бюджет комиссиясының қарауына жатады. Нысаналы ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарламаны іске асыруға арналған конкурс жеңімпаздары ұлттық ғылыми кеңестердің шешімі негізінде айқындалады және оларды конкурс жариялаған уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган бекітеді. Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруды конкурс жариялаған уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган не Қазақстан Республикасының Үкіметі ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметті қаржыландыруды жүзеге асыруға уәкілеттік берген өзге де тұлға (орган) жүзеге асырады. Конкурс нәтижелері бойынша уәкілетті орган немесе салалық уәкілетті орган ғылыми, ғылыми-техникалық бағдарлама бойынша бас ұйымды айқындай алады [2].

Сонымен қатар, ИИҚМҚ туралы Заңмен индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерін мемлекеттік қолдау көзделген.

Мысалы, ИИҚМҚ туралы Заңның 13-бабына сәйкес, индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерін мемлекеттік қолдау шараларына:

- қоса қаржыландыруды қоса алғанда, жобаларды қаржыландыру, лизингтік қаржыландыру;
- қарыздар бойынша кепілдік міндеттемелер мен кепілдімелер беру;
- қаржы институттары арқылы кредиттеу;
- қаржы институттарына берілетін кредиттер бойынша сыйақы және облигациялар бойынша купондық сыйақы ставкаларын субсидиялау;
- жарғылық капиталдарға инвестицияларды жүзеге асыру;
- кепілдендірілген тапсырыс;
- инновациялық гранттар беру;
- білікті кадр ресурстарымен қамтамасыз ету;
- инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылыммен қамтамасыз ету;
- жер учаскелері мен жер қойнауын пайдалану құқықтарын беру;
- ішкі нарықта қолдау;
- шетелдік инвестицияларды тарту;
- отандық өңделген тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің экспортын дамыту және жылжыту жатады.

Осы ретте, Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау саласындағы уәкілетті орган (ИЖТМ), өзге де мемлекеттік органдар, сондай-ақ облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың жергілікті атқарушы органдары индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерін мемлекеттік қолдау шараларын қарау, келісу және ұсыну кезінде мына критерийлердің бірін:

- инновациялық – экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ескере отырып, жаңа немесе жетілдірілген өндірістерді, технологияларды, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді жасау жолымен қызметтің экономикалық тиімділігін арттыруға бағыттылықты;
- бәсекеге қабілеттілік – қол жеткізілетін нәтиженің оны алуға кеткен шығындарға қатысы ретінде айқындалатын, қол жеткізілетін экономикалық және әлеуметтік тиімділік деңгейінде көрінетін ұқсас индустриялық-инновациялық жобалармен салыстырғандағы артықшылықты;
- ауқымдылық – Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамыту үшін индустриялық-инновациялық жобаны іске асырудың маңыздылығын басшылыққа алуға міндетті.

ИИҚМҚ туралы Заңға сәйкес, қоса қаржыландыруды қоса алғанда, қаржыландыру жаңа индустриялық-инновациялық жобаларды, сондай-ақ жұмыс істеп тұрған өндірістерді жаңғыртуға (техникалық қайта жарақтандыруға) және кеңейтуге бағытталған индустриялық-инновациялық жобаларды жасау үшін жүзеге асырылады. Лизингтік қаржыландыру индустриялық-инновациялық қызмет субъектілеріне он жылдан аспайтын мерзімге беріледі

Осылайша, жоғарыда аталған қаулыға сәйкес, индустриялық-инновациялық жобаларды қаржыландыру/қоса қаржыландырудың, индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерін лизингтік қаржыландырудың шарттары мыналар болып табылады:

- ҚДБ мен ұлттық даму институттарының индустриялық-инновациялық жобаларды қаржыландыруға қатысу үлесі жоба сметасы сомасының 80%-нан аспауы тиіс;
- жоба сметасы шеңберіндегі индустриялық-инновациялық қызмет субъектісінің және (немесе) басқа үшінші тұлғалардың қаржыландыру үлесі ақшалай қаражатпен жүзеге асырылады;
- жобаны іске асыру бойынша тәуекелдер толық көлемде жабылған, оның ішінде қамтамасыз етілген;
- қаржыландыру/қоса қаржыландыру жиырма жылдан аспайтын мерзімге ұсынылады;
- жобалық шешімдердің технологиялық және техникалық негізделуі.

Қоса қаржыландыру кезінде қаржыландырушы ұйымнан басқа жобаның бір бөлігін қажетті қаржылық ресурстармен (ақшамен) қамтамасыз етуді іске асыратын тараптың болуы қосымша шарт болып табылады. Лизингтік қаржыландыру ұлттық валютада іске асырылады және индустриялық-инновациялық қызмет субъектілеріне 3 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге беріледі.

Жобаларды қаржыландыру/қоса қаржыландыру барысында келесі тетіктер қолданылады:

- субъектілерге төлемділік, жылдамдылық және қайтарымдылық (қарыз) шарттарымен ақшалай түрде несие беру;
- жобаны дайындау мен жүзеге асыруды қамтамасыз ету мақсатында жобаны қаржыландыру (аралық қаржыландыру);
- акцияға немесе субъектінің жарғылық капиталына қатысу үлесіне айырбастау құқығымен қарыз беру (мезониндік қаржыландыру);
- мүлікті құру мен тапсыру, сондай-ақ қызметтерді көрсету және (немесе) тауарларды өндіру және (немесе) құрылған мүлікті пайдалану

барысында жұмыстарды орындау үшін күтілетін жүйелі ақшалай төлемдер қамтамасыз етуі болып табылатын талап құқығына жобаны қаржыландыру (жобалық қаржыландыру).

Лизинг беруші сатушыдан өз меншігіне сатып алған және лизинг шартында көрсетілген лизинг затын белгілі төлем үшін және белгілі жағдайларда субъектілерге кәсіпкерлік мақсаттар үшін кемінде үш жыл мерзімге уақытша иелік етуге және пайдалануға тапсыруға міндеттенетін жобаларды қажетті қаржы ресурстарымен (ақшамен) қамтамасыз ету субъектілерді лизингтік қаржыландыру тетігі болып табылады.

Қарыздар бойынша кепілдік міндеттемелерді және кепілдемелерді ұсынуды индустриялық-инновациялық жобаларды іске асыру үшін индустриялық-инновациялық қызмет субъектілеріне берілетін екінші деңгейдегі банктердің қарыздары бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын қаржы агенті жүзеге асырады. Қарыздар бойынша кепілдік міндеттемелерді және кепілдемелерді ұсыну шарттары мен тетіктері мыналар жатады:

- қаржы агентінің кепілдік міндеттемелерді және кепілдемелерді ұсынуға қатысу мөлшері жоба сметасы сомасының 80 %-ынан (сексен пайызынан) аспауы тиіс;

- жоба сметасы шеңберіндегі субъектінің және (немесе) өзге үшінші тұлғаның қаржыландыру үлесі ақшалай қаражатпен жүзеге асырылады;

- жобаны іске асыру бойынша тәуекелдер толық көлемде жабылған, оның ішінде қамтамасыз етілген;

- кепілдік міндеттемелер және кепілдемелер жиырма жылдан аспайтын мерзімге ұсынылады;

- жобалық шешімдердің технологиялық және техникалық негізделуі.

Индустриялық-инновациялық жоба мынадай шарттарға:

- еңбек өнімділігін арттыруға және экономиканың басым секторларын дамытудың ынталандырылуын қамтамасыз етуге;

- мәні индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдауды жүзеге асыратын ұлттық даму институттарының инвестициялық саясатын регламенттейтін ішкі құжаттарында

айқындалатын болжамдық экономикалық және қаржылық параметрлер бойынша тартымдылыққа;

- технологиялық әлеуетін арттыруға бағыттылығына, өндіріс және көрсетілетін қызмет сапасын арттыруға және көлемін ұлғайтуға, шикізаттар мен материалдарды өндеуді тереңдетуге, жоғары технологиялық өнімдерді шығаруға сәйкес келген кезде, индустриялық-инновациялық қызмет субъектілерінің жарғылық капиталына тартылатын инвестицияларды индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдауды жүзеге асыратын ұлттық даму институттары және облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдары жүзеге асырады.

Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдауды жүзеге асыратын ұлттық даму институттарының инвестициялық қызметінің нәтижелері барлық индустриялық-инновациялық жобалар бойынша инвестициялық табыс негізінде айқындалады [3].

Дамыған елдердің тәжірибесінен байқайтынымыз, бүгінгі таңда инновациялық қызмет әлемдік жетекші елдердің мемлекеттік экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі ретінде анықталған. Ел экономикасының қарқынды өсуінің қажетті шарты ғылыми-техникалық, өндірістік, қаржылық және институционалдық саланың өзара байланысты қалыптасуына ықпал ететін инновациялық жолға өту болып табылады. Мұнымен бірге басты міндет ғылымның дамуын, жаңалықтардың қозғалысы, озық өндірістік технологияларды әзірлеу және енгізуге ынталандыруға шақыратын ғылыми-инновациялық саясатты қалыптастыру болып табылады. Экономикалық қатынастың жалпы жүйесінде инновациялық қызметке негізгі роль берілген, себебі оның соңғы нәтижелері: өндіріс тиімділігін арттыру, еңбек пен капитал өнімділігінің өсуі, жоғары технологиялық өнімдердің көлемі, яғни елдің экономикалық қуатын анықтайтын факторлар болып табылады.

Инновациялар қазіргі уақытта – тек экономикалық өсуді, дамуды, жылжуды анықтайтын құбылыс қана емес, Инновациялар экономиканың барлық салаларында заманауи дамудың мәні болып отыр.

Әдебиеттер

- 1 Кульбаева М.А. Экономикалық дағдарыс және оны шешу жолдары //«Хабаршы» Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, №6 (70). – Алматы, 2008.
- 2 Қазақстан Республикасының «Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметті базалық, гранттық, бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру қағидасын бекіту туралы» Үкіметінің Қаулысы, 2011 жыл 25 мамыр, № 575
- 3 Қазақстан Республикасының «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Заңы, 2012 жыл 9 қаңтар, № 534-IV (10.07.2012 жылғы толықтырулармен)

References

- 1 Kulbaeva M.A. Ekonomikalyk dagdarys zhane ony sheshu zholdary // «Khabarshy» T.Ryskulov atyndagy KazEU, №6(70). – Almaty, 2008.
- 2 Kazakhstan Respublikasynyn «Gylymi zhane (nemese) gylymi-tehnikalyk kyzmetti bazalyk, granttyk, bagdarlamalyk-nysanaly karzhylandyru kagidasyn bekitu turaly» Ukimetinin Kaulysy, 2011 zhyl 25 mamyr, № 575
- 3 Kazakhstan Respublikasynyn «Industriyalyk-innovasiyalyk kyzmetti memlekettik koldau turaly» Zany, 2012 zhyl 9 kantar, № 534-IV